

Dalyan Boğazında Bilinmeyen Bir Yapı: Köyceğiz - Çandır Köyü Han ve Depo-Ambar Binası*An Unknown Structure in Dalyan Strait: Köyceğiz - Çandır Village Han and Storehouse Building***Murat Erdal DERE**muraterdaldere@gmail.com

ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0001-6943-127X

Kadir PEKTAŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, pektaskadir@hotmail.com

ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0002-5919-8184

Özet

19. yüzyılın beraberinde getirdiği şartlara göre Osmanlı topraklarında yeni tip binalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte örnekleri çok önceden beri var olan binaların inşasına da devam edilmiştir. Bu makalenin konusu olan Muğla ili Köyceğiz ilçesi Dalyan boğazı mevkiinde, Çandır Köyünün yaklaşık 7 km batı yönünde yer alan metruk yapı bunlardan biridir. Yapı, denize çıkıntı yapan küçük yarımadaının sahile yakın bir noktasına yerleştirilmiştir. Günümüzdeki durumuyla doğu-batı yönünde dikdörtgen bir alanı kaplayan ve birbirine bitişik iki mekândan oluşan yapı günümüzde ayaktadır. Restorasyon gerektiren yapının işlevini başlangıçta tespit edebilmek güçtür. Ancak yapının özellikleri, bulunduğu konum ve Osmanlı devrinden bazı resmi yazışmalar dikkate alındığında küçük ölçekli deniz ticareti için, nakliyesi yapılan malların depolanması ve bu işleri yerine getirecek görevlilerin barınması için düşünülmüş bir tesis olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ambar, Han, Osmanlı, Dalyan, Köyceğiz**Abstract**

In the 19th century, new types of buildings began to appear in the Ottoman lands according to the conditions. In addition to this, the construction of buildings whose examples have been going on for a long time has continued. One of these is the derelict structure located in the Dalyan Bosphorus area of the Köyceğiz district of Muğla province, approximately 7 km west of the Çandır Village. The structure is located on a small peninsula close to the beach. The building, which is still standing today, has a rectangular plan in the east-west direction and is adjacent to each other. It is difficult to determine the function of the building requiring restoration at the beginning. However, it can be understood when looking at the features location some official correspondence from the Ottoman period of the building. It is thought that the building was a designed for the storage of goods transported for small-scale maritime trade and for the stay of the officials who was carry out these duties.

Keywords: Storehouse, Han, Ottoman, Dalyan, Köyceğiz**Giriş**

Muğla ili Köyceğiz ilçesi Çandır Köyü (bugün mahalle olarak geçmektedir) sınırları içinde yer alan yapı, köyün 7 km batı yönünde, denize çıkıntı yapan küçük yarımadaının sahile yakın bir noktasına yerleştirilmiştir (Fotoğraf 1, Çizim 1). Metruk yapının Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 07.07.2020 tarihinde rölövesi, 23.03.2021 tarihinde restitüsyon ve restorasyon projeleri onaylanmıştır.

Han ve ambar binası günümüzdeki durumuyla doğu-batı yönünde dikdörtgen alana oturmaktadır. Yapıya yakından bakıldığında, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, birbirine bitişik iki mekândan oluşan (Fotoğraf 2) ve örneğine pek rastlanılmayan bir düzenlemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan başka bulunduğu konum da dikkate alındığında böyle bir yapının niçin burada inşa edildiği ve işlevi gibi sorular gündeme gelmektedir. Bahsedilen soruların cevaplarını bulabilmek için çevrenin dikkatle değerlendirilmesinden başka yapının mimari kurgusu, kullanılan malzeme, geçirdiği değişim veya onarım aşamaları gibi hususlar yani tarihi yapıdan gelen izlerin değerlendirilmesi zorunluluk haline gelmektedir.

Söz konusu yapı, Çandır Köyünden bugün stabilize yol ile ulaşılabilen, zeytinlik ve kızılçam ağaçları ile kaplı alanda yer almaktadır. Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 17.04.2012 tarihinde düzenlenen ve 28.04.2012 tarih ve 697 sayılı kararla ‘Taşınmaz Kültür Varlığı’ olarak tescillenen yapının tescil

fişinde “Dalyan Boğazı mevkiinde” bulunduğu, “Gümrük binası” olduğu ve “Osmanlı döneminden” kaldığı belirtilmektedir. Yapıların yaklaşık 300 metre kadar güneybatı yönünde bir de sarnıç bulunmaktadır. Bahsettiğimiz gibi yarımada bulunan bu yapıya ulaşım karayolunun yanı sıra muhtemelen deniz yoluyla da sağlanmaktaydı. Bunun için denize bakan yönünde teknelerin yanaşması için küçük çaplı da olsa bir iskelesinin bulunuyor olması büyük ihtimal dahilindedir.

Fotoğraf 1- Yapının bulunduğu çevrenin havadan görüntüsü

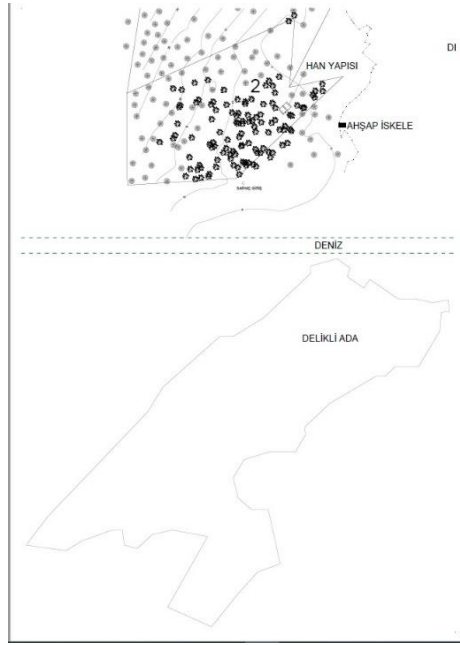
(<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/36.800767368259486/28.597358465194706>, erişim tarihi: 01.11.2021)

Fotoğraf 2- Yapının kuzeybatıdan görüntüsü

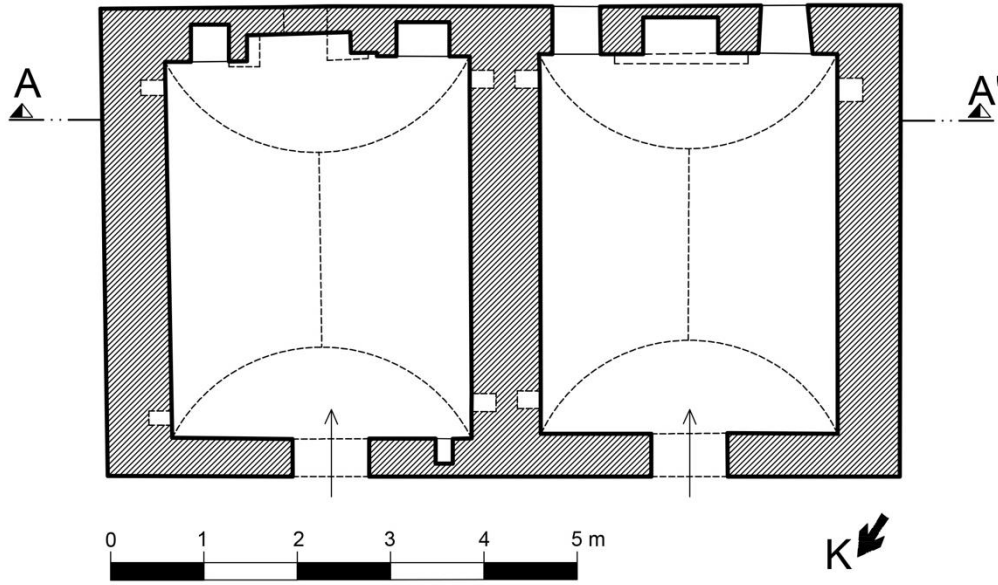
Yapının Özellikleri

Yukarıda konumu, genel yerleşimi ve düzenlemesine kısaca değinilen yapının mimari olarak birbirine bitişik ve hemen hemen aynı ölçülerde iki dikdörtgen mekândan meydana geldiği görülmektedir (Çizim 1). Mekânların zemini günümüzde topraktır. Ortada bir duvarla birbirinden ayrılmış mekânlara giriş, kuzey duvarlarına açılan kapılardan sağlanmaktadır (Fotoğraf 3). Kapı açıklıklarının üzerindeki izler, üst kısımların üçgen şeklinde olduğunu göstermektedir. Her iki kapı açıklığının üzerindeki üçgen düzenlemenin tepe noktası aynı yüksekliktedir. Buna karşılık batıdaki mekânın kapı açıklığı, diğer mekânın açıklığına göre biraz daha fazla düz olarak yükseldikten sonra üçgen oluşturmaktadır. Dolayısıyla doğudaki açıklığın üçgen boşluk cephe içinde daha geniş görünüşüyle belirgin hale gelmektedir. Bu uygulama iki mekânın farklı yapım evresine işaret etmesinin yanında işlevleriyle de ilgili olabilir. Burada dikkat çeken diğer bir husus da üçgenin tepe noktasının hemen üzerinde dikdörtgen biçimli küçük bir pencerenin varlığıdır. Kapı açıklıklarının yan kısımlarındaki boşluklar ise kapı kanatlarını duvara bağlayan ahşap gergilerin giriş yaptığı oyuklar olmalıdır.

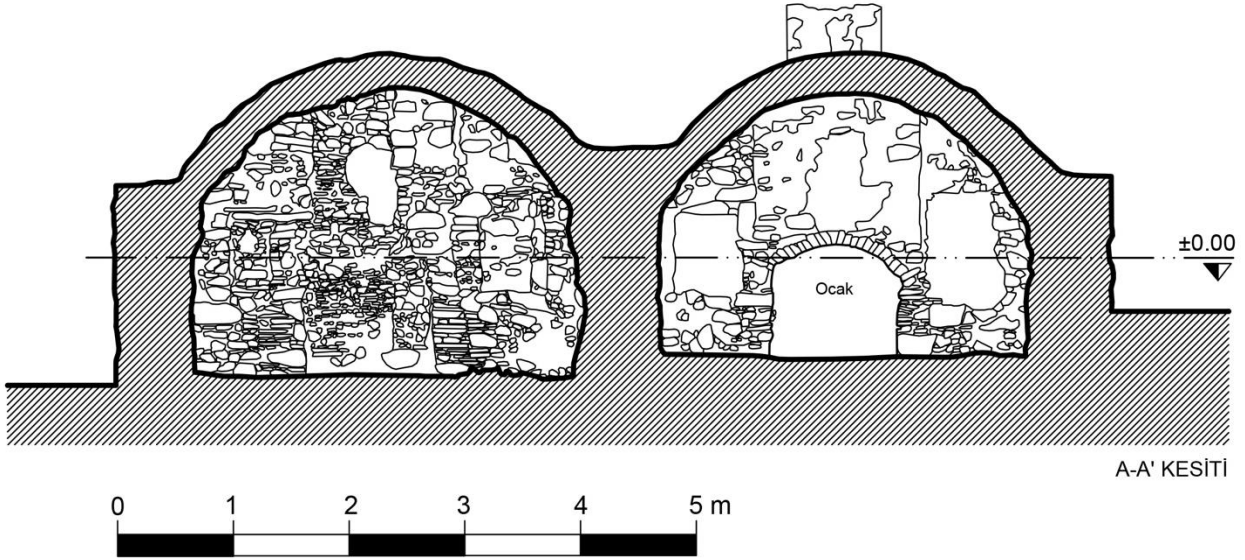
Çizim 1- Han-Ambar binası ile sarnıç ve muhtemel iskelenin bulunduğu alanın krokisi

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı iç mekânlar beşik tonozla kapatılmıştır. İki mekânın iç kısımları, özellikle güney duvarlarındaki pencere ve niş düzenlemeleri dışında birbirinin aynısıdır. Batıdaki mekânın güney duvarının ortasında, tavana kadar yükselen ve geniş diyebileceğimiz ocak nişi ile bunun iki yanında düz atkılı pencere açıklıkları görülür (Fotoğraf 4). Pencere üst kenarındaki oyuklar, ahşap lentoların izleri olmalıdır. Yanları geniş, yukarı doğru daralarak devam eden ocağın üst kısmına denk gelen hizada, yapının çatı seviyesinden itibaren yükselen dikdörtgen, kalın bacanın üzeri yıkıktır.

Çizim 2: Yapının planı (M.E. Dere)

Doğudaki diğer mekânın güney duvarı, batı mekânının aynı yerdeki duvarı kadar muntazam değildir. Batıya doğru hafif genişleyerek devam eden bu duvarın ortasında ocağa benzer geniş ve yüksek bir niş ile iki yanında dikdörtgen geniş nişler dikkati çeker (Çizim 2). Ortadaki nişin, yanları geniş ve yukarı doğru daralarak devam eden bir düzenlemeye sahip olduğu ancak üzerinde bacası olmadığı düşünülürse başlangıçta ocak olarak tasarlandığı akla yakın gelmektedir (Fotoğraf 5). Dolayısıyla mekânlardan batıdaki kalmak için doğudaki eşya, malzeme, vb. depolamak ve/veya saklamaya yönelik işlevler gördüklerini söylemek mümkün görünmektedir. Ayrıca iki mekânda da, uzun kenarın olduğu doğu ve batı duvarların iki ucuna yakın yerlerinde, üst kısımlara birer küçük niş açılmıştır.

Çizim 3: Yapının kesidi (M.E.Dere)

Bunlardan başka doğudaki mekânın giriş kapısının, kuzey cephenin tam ortasında değil hafif batıya kaydırıldığı ve doğu duvarının kuzeye doğru biraz daha kalınlaştığını not etmek gerekmektedir.

Yapının dış ve iç duvar yüzeylerinde ana inşa malzemesi olarak moloz taş ile yer yer kaba yonu kesme taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Aralarda küçük tuğla ve kiremit parçalarının kullanıldığı duvar yüzeylerinin iç ve dıştan sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Sıvalar yer yer dökülmüştür.

Dış cephelere de oldukça sade bir düzenleme hakimdir. Fazla yüksek tutulmayan duvarlar üzerinde yükselen iki tonoz eğrisi, iç mekân örtü sisteminin dıştan belli edilmesine neden olmuştur. Tonzlar duvarlar üzerinde yaklaşık 20 cm girintiden sonra yükselmektedir. Dıştan sıvalı tonozlar ve duvarlar, yapının bugüne kadar ayakta durmasını sağlamıştır. Tonzları dıştan kaplayan sıvaların önemli bir kısmı dökülmüştür.

Fotoğraf 3- Yapının kuzey cephesi

Yapım Evreleri ve Tarihi

Yapı hakkında belirtilmesi gereken diğer bir husus ta inşa tarihi ve aşamalarıdır. Yapının birbirine bitişik iki ayrı mekândan meydana geldiğini belirtmiştik. Giriş kapılarının bulunduğu kuzey cephesinde iki mekânın birleştiği yerde kısmen dökülen sıva altından kullanılan taş ve görülebilen derz aralıklarının kısmen değiştiği dolayısıyla bu kısımların doldurulan dilatasyon boşlukları olduğu fark edilmektedir. Böylece bu iki mekânın farklı zamanlarda birbirine eklendiği anlaşılmaktadır. Batıdaki mekânın güney duvarının daha düzgün yapısı ile giriş kapısının kuzey duvarın ortasına alındığını söylemiştik. Buna karşılık doğudaki mekânın güney duvarındaki hafif asimetrik düzenleme, doğu duvarın giriş yönüne doğru kalınlaşması ve kapının tam ortada yer almaması, sonradan eklemelenmenin getirdiği sorunlarla ilgilidir. Yine giriş cephesindeki kapı açıklıklarının üzerindeki üçgen düzenlemelerdeki farklılığı da aynı nedene bağlı olarak düşünmek yanlış görünmemektedir. Dolayısıyla içinde ocağın da olduğu ilk mekâna, doğu yönde ve hemen hemen aynı ölçülerde ikinci bir mekân eklenmiş olmalıdır. Kullanılan malzeme ve plan benzerliği düşünüldüğünde bu eklemelenin, ilk mekânın inşasının üzerinden fazla bir zaman geçmeden yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekmektedir ki yapının inşa tarihini veren herhangi bir kitabe veya belge bulunmamaktadır. Beşik tonozla örtülen dikdörtgen planlı yapıların Beylikler ve Osmanlı dönemleri boyunca özellikle konaklama amaçlı inşa edilen menzil hanlarında kullanıldığı bilinmektedir. Ancak geç Osmanlı dönemine kadar inşa edilen bu grup yapıların daha büyük ve yüksek binalar olduğu, malzeme ve işçilik yönüyle daha kaliteli bir işçiliğin ürünü olduklarını söylemek gerekmektedir. Bunlar tek hacimli yapılardır.

Çandır Köyü yakınlarındaki yapının yer aldığı alanın yanı sıra, inşa malzemesi, tekniği ve plan özellikleri dikkate alındığında Osmanlı döneminden, XIX. yüzyıldan günümüze ulaşan bir eser olduğunu ileri sürmek uygun olacaktır.

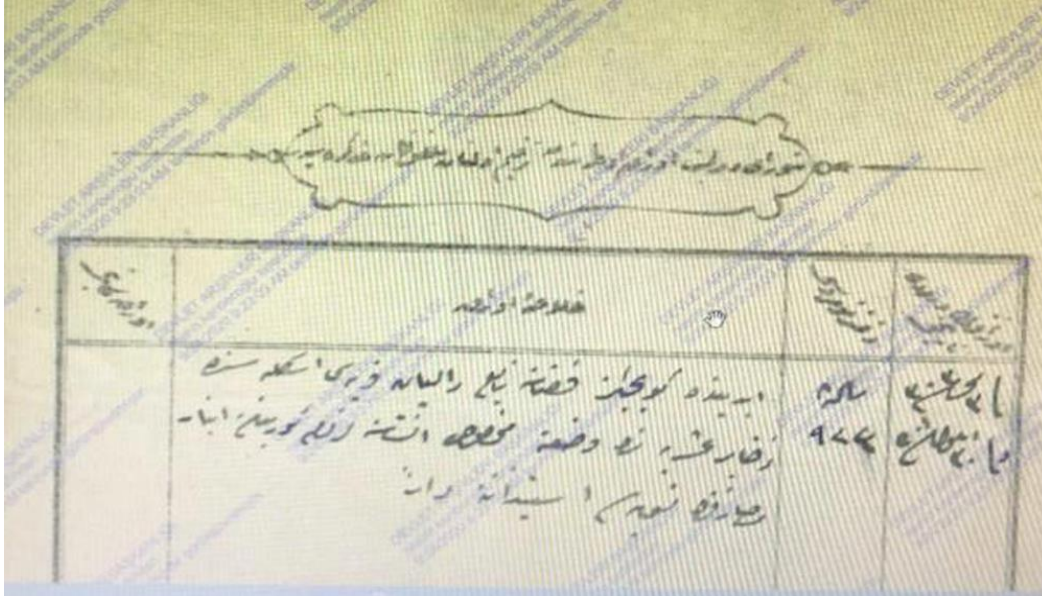

Fotoğraf 4- Yapının güney cephesi

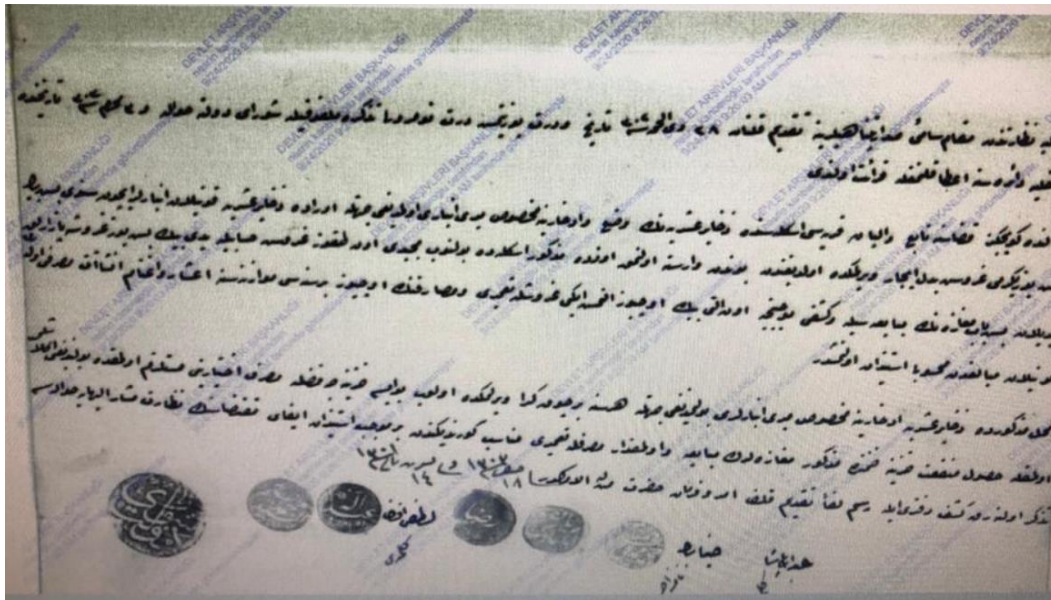

Fotoğraf 5- Doğu mekânın güney duvarı

Osmanlı arşiv belgeleri üzerinde yaptığımız bir incelemede Dalyan'da zahirelerin korunması için bazı ambar inşaatlarının vesikalarına ulaşılmıştır. R.1303/M.1887 (Nisan-Mayıs) tarihli bu belgelerde (Belge No: 1-2) bahsedilen tesislerin tam olarak nerede yapıldığı ile ilgili bir bilgimiz yoktur. Dolayısıyla belgelerde bahsedilen tesislerin bizim incelediğimiz yapı olup olmadığı kesin olarak belli değildir. Ancak XIX. yy. sonlarında bu amaçla çevrede yapıların inşa edildiğini, incelediğimiz yapının da bu tesisler kapsamında yapılmış veya genişletilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Belge No 1: Aydın'da Köyceğiz kazasına tâbi Dalyan karyesi iskelesinde zehayir-i öşriyenin vaz'ına mahsus inşasına lüzum görülen anbar masraflarının tesviyesi¹

Belge No 2: Köyceğize tâbi Dalyan karyesi iskelesinde zehayir-i öşriyenin hıfzına mahsus bir anbar inşaaası²

Yine Dalyan adıyla da bilinen bu bölgenin Rodos ve diğer adalarla ilgili olarak ciddi bir ticari faaliyetin olduğu bilinmektedir. TBMM.'de 20.12.1337 (1921) tarihli görüşmelere ait meclis tutanağından³ yelkenli gemilerle Dalyan ile Rodos arasındaki ticaretin varlığını öğrenmekteyiz.

¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 18.02.1303 tarih, Maliye-8, Yer:308-58.

² Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 25.02.1303 tarih, Maliye-8, Yer:78-4575.

³ Gümrük Muameleatını Teftiş, 1337.

Dalyan'da büyük gemilerin yanaşabileceği liman olmaması ve çalışma konumuz olan tescilli yapı karşısında bulunan Delikli Ada ile söz konusu arazi arasında yelkenli kayıkların demirleyerek liman fonksiyonunun icra edildiği düşünülmektedir. Buradan hareketle çalışmasını yürüttüğümüz yapının alt kısmında ahşap iskeleye demirleyen yelkenli gemilere kayıklarla sevkiyat yapıldığı kuvvetli bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değerlendirme

Çandır Köyü yakınındaki han ve depo binasının her iki mekânı da tek sahnalı, dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Anadolu'nun birçok yerinde görülmekle birlikte yakın örnek olarak Bafa Gölü Hanı⁴ ile Beçin'deki Üçgöz Hanı ve Kızıl Han⁵ beşik tonozla kapatılan tek sahnalı düzenlemeleriyle bu gruptandır. Çandır'daki han ve depo binası gibi yine sahile yakın bir noktada yer alan Bafa Gölü Hanı'nın hemen yanına XIX. yüzyılda bitştirilen sarnıç, bu bölgede yol ağları üzerindeki su tesislerinin önemli bir elemanı olarak değerlendirilir. Çandır yakınlarındaki bu yapının, biraz uzağında da olsa bir sarnıcın varlığı önemlidir. Muhtemelen burası da sözünü ettiğim diğer menzil hanları gibi olmasa da depo amacı yanı sıra küçük ölçekli bir konaklama / han yapısı işleviyle de kullanılmış olduğundan sarnıcı bu tesislerin tamamlayıcı ögesi olarak görmek mümkündür.

Sadece Türk-İslam mimarisinde değil diğer kültür çevrelerinin oluşturduğu mimarlık ve sanat ürünlerinde de görüldüğü üzere aynı plan veya düzende birbirine bitişik iki mekân uygulamasına aslında pek yabancı değiliz. Genellikle mevcut binanın zaman içinde ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmesi üzerine yeni yapı yada mekânların eklendiği uygulamalar başka grup eserlerde de sık rastlanılan bir durumdur. Sivil yapılardan başka bunlara örnek olarak İznik Çandarlı Türbesi (XV. yy. ortaları), Milas İkiz Türbe (XVI-XVII.yy.)⁶ ve İstanbul Haseki Hürrem Sultan Camii (1538-39 ve 1612)⁷ verilebilir.

Osmanlı döneminde zaman içinde değişen şartlara uygun olarak yeni yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı yapı literatürüne giren postane, telgrafhane, demiryolu tesisleri, çeşitli fabrikalar ile yeni gelişmelere göre şekillenen hastaneler, askeri yapılar, okullar, oteller, gümrük, ambar ve depo gibi yapıların inşasının arttığını hem bu yapıların ayakta kalan örneklerinden hem de resmî belgelerden anlayabiliyoruz. Batı Anadolu sahil yerleşimlerinde deniz ticaretine bağlı olarak inşa edilen küçük-orta ölçekli yapılar, buralarda günümüzde varlığını kısmen sürdüren mimari dokunun önemli elemanlarıdır⁸. Ele aldığımız yapı da bu dönemin küçük ölçekli bir ürünüdür. Bu tip tesisler hakkında bilimsel yayınlar arttıkça değerlendirme ve karşılaştırmalar daha ileri boyutlara ulaşacaktır.

⁴ Baş 2006, 448-449.

⁵ Ünal 1999, 45-46.

⁶ Çağlıtütüncügil 2010, 155-163.

⁷ Doğan Haseki Külliyesi, 1997.

⁸ Karatosun 2003.

Kaynakça

Baş A. (2006). Beylikler Dönemi Hanları, Ali Uzay Peker - Kenan Bilici (Ed.), Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2 içinde (s.447-465) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Çağlıtütüncügil E. (2010). Türk Türbe Mimarisine Ender Bir Örnek: Milas Ortaköy'de İkiz Türbe. Kadir Pektaş (Ed.), XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (s.155-163). İstanbul: Zero.

Doğan S. (1997). Haseki Külliyesi. Diyanet İslam Ansiklopedisi içinde (C.16, s.370-372). İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Karatosun M.B. (2003). XIX. Yüzyıl Ticaret Faaliyetlerinin Küçük Liman Kentlerinde Kıyı Ölçeğindeki Mekansal Yansımaları ve Koruma Önerileri (Foça, Urla, Çeşme Örnekleri), (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Dokuz Eylül Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ünal R.H. (1999). Kızıl Han, Gönül Öney – Rahmi H. Ünal (Haz.) Akdeniz’de İslam Sanatı Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası, (s.45-46). Madrid: Arkeoloji Sanat.

Gümrük Muameleatını Teftiş için Maliye Vekaletinde Dört Müfettişlik İhdası Hakkında Kanun. (20.12.1337). TBMM. Zabıt Ceridesi, C.1/170.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c015/tbmm01015131.pdf>